

Рецензії

УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО У ВИРІ „ХРУЩОВСЬКИХ РЕФОРМ”: РОЗДУМИ ІСТОРИКА

Іван Романюк
„Українське село у 50-ті – першій
половині 60-х рр. XX ст.” – Вінниця:
Книга-Вега, 2005. – 256 с.

Поява нового дослідження, присвяченого історії України 50–60-х рр. XX ст., як правило, викликає значний інтерес як фахівців, так і всіх тих, хто цікавиться вітчизняним минулим. Пояснень кілька. З одного боку, оцінки та ставлення професійних істориків, громадськості до радянського історичного досвіду вказаного періоду залишаються не до кінця усталеними та дискусійними. З іншого боку, за умов відкриття нового масиву архівних джерел, які досі були недоступними, кожен з дослідників потенційно відчуває себе першовідкривачем, має простір для того, щоб на основі нововведеної джерельної інформації запропонувати нову, оригінальну, а головне історично достовірну реконструкцію подій та обставин недалекого минулого. Разом із тим назріла необхідність повернення до тем, які були надзвичайно популярними, можна сказати фундаментальними, в радянські часи з тим, щоб позбутися багатьох стереотипів та міфів, вивчити ці проблеми заново. Очевидно, саме такі завдання стояли перед кандидатом історичних наук, доцентом кафедри історії України Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського І.М. Романюком.

Насамперед варто відзначити дві речі, які, безумовно, можна віднести до оригінальності цього дослідження: по-перше, в роботі охоплено всі сторони життя села та його мешканців у перші повоєнні десятиліття; по-друге, сільське буття органічно вписане в ширший загальноісторичний контекст. Праця цілком справедливо відтворює історію українського радянського села як опис та осмислення ланцюга проблем, що супроводжували життя сільських мешканців України у названий часовий проміжок. Тому влучним є авторське визначення періоду 50-х – першої половини 60-х рр. як років, „наповнених неймовірно тяжкою працею, багатьма втратами і, звичайно, надією на краще життя”.

На основі ретельного вивчення документів автор дійшов висновку, що у державній політиці стосовно села чітко простежувалися два етапи: перший тривав до середини 1953 р. і характеризувався цілковитим ігноруванням реальних економічних законів, повним домінуванням створеної системи адміністративно-силового приневолення колгоспного селянства; другий – відзначався спробами аграрних реформ Г. Маленкова та М. Хрущова, спрямованими на деяку демократизацію управління колгоспами, встановлення більш справедливих взаємовідносин між колгоспами та державою.

Слушною є думка автора, що реформи 50-х рр. XX ст. принесли певне полегшення колгоспному селянству, оскільки стосувалися практично всіх аспектів аграрного виробництва та життя селянина.

Разом з тим їх здійснення супроводжувалося зайвою поспішністю, відсутністю системності й поступовості, волюнтаристськими заходами (реорганізація МТС тощо). Прийняті рішення часто реалізовувались -у деформованому вигляді, що помітно знижувало їх практичну віддачу. Цьому значною мірою сприяв глухий опір партійних структур, не зацікавлених у глибоких змінах суспільства. Наслідком стало помітне зниження темпів розвитку сільського господарства України. Помічені численні повтори, експерименти та реформи у практиці партійно-державного керівництва колгоспами спонукали дослідника зробити висновок про відсутність наукової, всебічно обгрунтованої, ретельно продуманої державної програми розвитку сільського господарства. Так, прове-дена прискореними темпами реорганізація МТС у РТС дорого коштувала колгоспам, значно підрвала їх економіку.

Автор виявив солідарність із колегами, істориками-аграрниками, в тому, що процес „розселення українського села” швидко про-гресував впродовж 50–60-х рр. XX ст.: колгоспне селянство все більше уподібнювалося до поденних праців-ників, втрачаючи такі важливі риси, як хазяйновитість, працелюбність, са-мостійність, підприємливість. Оцінюючи спроби М. Хрущова реформувати сільське господарство, дослідник вказав на один важливий чинник, сутність якого особливо стає зрозумі-лою у наші дні. Завзятий опір змінам чинився з боку старих, сталінських структур Компартії та уряду, які блокували реальне здійс-нення реформ. Ці сили робили все можливе, щоб зміни мали лише формальний характер і не торкалися сутності сформованих від-носин між державою та колгоспами. Та й самі реформи не були спрямовані на корінну ломку системи. Слушним є висновок автора, що не варто недооцінювати реформи 50-х – першої половини 60-х рр. XX ст., адже вони зробили перший пролом у командно-адміністративній системі керівництва сільським господарством і колгоспами, хоча до її ліквідації було ще далеко. Разом із тим адміністративно-командний підхід держави до питань господарювання з особливою силою вразив сільськогосподарське виробництво. Галузь розглядалася винятково як сировинний додаток індустрії, надійне джерело покриття видатків військово-промислового комплексу.

Значний інтерес становить третій розділ монографії, у якому дослідник робить висновок, що засобом реалізації аграрної політики стала вмонтована державою в соціальні відносини адміністративно-командна модель управління, за якої управлінські реформації проводилися не в інтересах справи, а на догоду владі, щоб їй зручніше було керувати сферами суспільства. Забюрократи-зованими, чисельними, малоефективними були управлінські ланки сільського господарства. Такі органи самоврядування, як загальні збори і збори упо-вноважених, торпедувались адміністративно-

командним механізмом, а колегіальному органу керівництва – правлінню колгоспу – насаджувалась єдиноначальність.

У 50-ті – першій половині 60-х рр. XX ст. суттєвих змін зазнала соціально-сільська сфера українського села. Набрала незворотного характеру тенденція скорочення чисельності сільського населення. Небаченого розмаху набули міграційні процеси. Село швидкими темпами старіло, зменшувалася народжуваність. Його почали руйнувати метастази депопуляції, зростали масштаби неперспективності населених пунктів. Держава розглядала селянство як донора робочої сили в інші сфери матеріального виробництва, ініціювала оргнабори сільських жителів, які за характером часто нагадували депортації. У сільськогосподарському виробництві не забезпечувались належні умови праці. Держава сама виявилася основним і найбільшим експлуататором трудівників. Праця на селі знецінювалась, втрачала свою привабливість. Девальювались стимули та інтереси. Високим залишався рівень травматизму та інвалідності. Оплата праці трудівників сільсько-господарства була найнижчою серед усіх категорій трудівників. Самовіддана праця в громадському виробництві не стала реальним чинником матеріального забезпечення села. Ним залишалося лише особисте підсобне господарство селян. Воно мало характер фактично натурального. Селянство залишалося соціально найбільш незахищеною верствою радянського суспільства.

Вразливою виявилася політика держави стосовно соціально-культурних проблем села. Основними напрямками соціальних змін на селі держава вважала стирання відмінностей між селом і містом, селянами й робітниками, розумовою та фізичною працею. Процес зменшення чисельності жителів сіл, відтік їх до інших сфер матеріального виробництва розглядався як позитивний і пояснювався результатом індустріалізації галузі. У здійсненні культурно-масової роботи на селі великим упущенням держави було те, що вона мало уваги приділяла проблемі престижності сільської праці. Однак навіть якщо б такі зусилля й були, навіряд чи вони могли б у тих історичних умовах принести догогоочікувані результати.

Ігнорування об'єктивних законів розвитку села, інтересів сільських жителів привело сільське господарство до критичної межі. Антиселянська державна політика й екстенсивний шлях розвитку народного господарства країни підірвали економічні та соціальні підвалини села. На цьому шляху стало неможливим відвернути кризу села, яка знайшла свій вияв не лише в економічному запустінні й зuboжінні, зникненні тисяч сіл і хуторів, але й утраті моральних і культурних традицій селянського способу життя. Втрачалися віковічні моральні цінності та ідеали. Кризовий стан сільськогосподарського виробництва, сповзання села в соціальному й культурному відношенні на рівень злиденного існування створювали безвихідну ситуацію для його жителів. Незліченні факти самоуправства у ставленні до села вели до трагічних результатів.

Загальним підсумком розглянутих проблем є висновок автора, що українське село, існуюче в ньому система господарювання, соціально-культурна й освітня сфери страждали в 50–60-ті рр. XX ст. принциповими вадами. Спроби партійно-державного

керівництва виправити ситуацію, реформувати сільськогосподарське виробництво й колгоспне життя не давали та й не могли дати бажаного результату через їх обмеженість та половинчатість. Життя потребувало корінного реформування сільськогосподарського виробництва.

Дослідження І. Романюка стане в нагоді краєзнавцям, як фахівцям, так і аматорам, які досліджують історію окремих сільських поселень. Монографія подає не лише чималий масив фактів, але й правдивий загальноісторичний контекст, розкриваючи основні віхи державної політики стосовно селянства та вказуючи на визначальні тенденції формування та розвитку сільської сфери Радянської України впродовж означених років. Доречним у цьому контексті було б доповнення монографії не тільки іменним, але й, що важливо, географічним показником.

Падалка С.С., Андрощук О.В.

Лазуренко В.М., Вовкотруб Ю.М. Без права на забуття. Черкащина у роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. – Черкаси: „Ваш Дім”, 2005. – 372 с.

Відрядно, що палітра краєзнавчих досліджень Черкащини – унікального регіону на історичній карті України, з кожним роком стає дедалі різноманітнішою, розширюються її жанрово-тематичні і хронологічні межі. Дуже добре, що все більшу увагу дослідників історії рідного краю – науковців і аматорів, привертає невичерпна тема Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр., яка зловісним буревієм прокотилася багатостраждальною українською землею, залишивши на ній руїни і згарища, кров і сльози наших співвітчизників.

Нині особливо гострим є усвідомлення, що усім нам, а особливо молоді, як ніколи раніше, потрібна правда і пам'ять про Велику Вітчизняну війну 1941–1945 рр. Про покоління тих людей, які чесно і до кінця виконали свій громадянський обов'язок, захищаючи рідну землю від загарбників, винесли на своїх плечах увесь тягар повоєнної відбудови, виростили дітей і внуків – громадян незалежної Української держави. Попри різні, нерідко полярні оцінки витоків війни, перебігу і значення її основних подій, незаперечним історичним фактом є те, що це була визвольна і справедлива війна, в якій український народ разом з іншими народами Радянського Союзу відстоював своє право на існування.

До видань черкаських авторів, якіо висвітлюють тему Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр., належить і пропонована книга молодих науковців із Черкаського державного технологічного університету – відомого краєзнавця, кандидата історичних наук, доцента Валентина Миколайовича Лазуренка і викладача Юрія Миколайовича Вовкотруба. В ній зібрані документальні, біографічні і довідкові матеріали, нариси та спогади, які комплексно висвітлюють перебіг воєнних операцій, жакхливий окупаційний режим і геноцид фашистів проти мирного населення, розгортання партизанського і підпільного руху на території Черкащини. Особливу увагу автори приділяють нашим простим і щирим душею землякам,